

قال الله تعالى
والله اعلم
بما يعلنون

دانشگاه بلوچستان

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته

عنوان:

جغرافیای تاریخی هرات در دوره‌ی تیموریان

استاد راهنما:

دکتر کورش صالحی

دکتر محسن مرسل پور

استاد مشاور:

دکتر عباسعلی آذرنیوشه

تحقیق و نگارش:

عیسی خوافی تونه ئی

دیماه ۱۳۹۲

بسمه تعالی:

این پایان‌نامه با عنوان، **جغرافیای تاریخی هرات در دوره‌ی تیموریان** قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد رشته‌ی تاریخ-گرایش ایران اسلامی تحت راهنمایی استاد پایان نامه جناب آقای دکتر کورش صالحی-دکتر محسن مرسل پور تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می‌باشد.

این پایان نامه .. واحد درسی شناخته می‌شود و در تاریخ ... توسط هیئت داوران بررسی و درجه ... به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

استاد راهنما: دکتر کورش

صالحی

استاد راهنما: دکتر محسن

مرسل پور

استاد مشاور: دکتر عباسعلی

آذرنیوشه

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب عیسی خوافی تونه ئی تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

امضاء

تقدیم بہ

خستہ از تمام زحمات متحمل شدہ در طول زندگے ام بہ
تکیہ گاہے کہ شانہ ہائیش را پلہ ترقے ام قرار داد. بہ کسے
کہ ہمیشہ با ناسازگارے ام سازگار شد و دم بر نیاورد

بہ پدرم

تقدیم بہ

دریائے بیکران فداکارے و عشق او، کہ وجودم برایش ہمہ
رنج بود و وجودش برایم ہمہ مہر

بہ مادرم

سپاس و قدردانی:

خداوندا، چه مجید است نام تو در تمامی جهان. سرآغاز، سپاس تو گویم که نخست آموزگار منی، و سپاس که مرا فرصت و توان تعلم عطا فرمودی. لازم میدانم، تقدیر و سپاس خالصانه خود را از تمام استادان گروه تاریخ دانشگاه سیستان و بلوچستان به جا آورم. که به جای اندیشه‌ها، اندیشیدن را به من آموختند، و در علم، همچون بارانند، و هیچ گاه نمی‌پرسند این جام‌های تهی از آن کیست. جناب آقای دکتر صالحی و جناب آقای دکتر مرسل پور استاد راهنما جناب آقای دکتر آذرنیوشه استاد مشاور که با جوهری آراسته به خلوص و تواضع علمی، از کوچک‌ترین راهنمایی در انجام پژوهش دریغ نورزیدند و همیشه خود را مدیون محبت ایشان میدانم که انسان شریف و بزرگوارند.

چکیده:

شهر هرات یکی از شهرهای بسیار قدیمی خراسان بود که قدمت و مدنیت این شهر به چند هزار سال پیش می‌رسد. این شهر در روزگار باستان به عنوان یکی از ایالت‌های اصلی ایران محسوب می‌شد و دارای اهمیت و اعتبار خاص خود بود. هرات به علت موقعیت سوق الجیشی خاصش که در مسیر شرق به غرب و همچنین شمال به جنوب یعنی ایران و هند قرار داشت از اهمیت و اعتبار برخوردار بود. به طوری که همیشه برای حفظ و نگهداری آن تحت سلطه‌ی حکومت مرکزی تلاش می‌شد. هرات علاوه بر موقعیت سوق الجیشی اش به دلیل خاک حاصلخیزش برای کشاورزی مورد توجه بود. به طوری که کشاورزی در آنجا رونق فراوان داشت. در دوره‌ی تیموریان شهر هرات میراث و اعتباری که در گذشته از آن برخوردار بود را یک بار دیگر به دست آورد و این شهر به عنوان پایتخت و مقر حکمرانی سلاطین تیموری از اهمیت و اعتبار فراوانی برخوردار شد به طوری که بسیاری از بزرگان آن روزگار در این شهر سکونت داشتند. هرات که گذشته‌ای درخشان پشت سرش بود پس از تسلط مغولان رونق و اعتبار خود را از دست داد تا اینکه دوباره در عهد سلاطین آل کرت اهمیت گذشته‌ی خود را باز یافت. اما اوج اعتبار این شهر چه از جنبه‌ی سیاسی، اجتماعی و انسانی آن در عهد سلاطین تیموری نمایان بود به طوری که از جنبه‌ی سیاسی این شهر به محلی برای ارتباط با سایر ملل تبدیل شد. از جنبه‌ی انسانی و اجتماعی هم این شهر در این عهد به درجه‌ای از کمال رسید و در زمینه‌های مختلف علمی و فرهنگی پیشرفت‌های چشمگیری را تجربه کرد. در این رساله سعی بر آن شده است تا جغرافیای تاریخی این شهر از عهد باستان هرچند به صورت اختصار و تمرکز در این زمینه در عهد سلاطین تیموری مورد بررسی قرار گیرد. در دو فصل انتهایی این رساله نیز جغرافیای سیاسی و انسانی این شهر مورد پژوهش قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: جغرافیای تاریخی، هرات، تیموریان، سیاست، اجتماع، فرهنگ

فصل اول: کلیات.....	۱
۱-۱: مقدمه:	۲
۲-۱: بیان مساله و سؤالهای اصلی تحقیق:	۲
۳-۱: سازماندهی تحقیق	۵
۴-۱: هدف سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....	۵
۵-۱: روش انجام تحقیق و گردآوری اطلاعات.....	۵
۶-۱: معرفی برخی از منابع تحقیق.....	۶
فصل دوم: جغرافیای طبیعی هرات در عهد تیموریان	۷
۱-۲: گذری بر شهر هرات در دوره ی باستان.....	۸
۲-۲: حدود جغرافیایی و وجه تسمیه ی خراسان.....	۱۱
۳-۲: ربع های خراسان بزرگ در عهد تیموریان.....	۱۲
۴-۲: موقعیت طبیعی هرات.....	۱۴
۵-۲: هرات در منابع جغرافیایی و تاریخی.....	۱۶
۶-۲: هرات در قرون نخستین اسلامی.....	۱۸
۷-۲: بناها و آثار به جای مانده هرات در دوره ی تیموری.....	۱۹
۸-۲: راهها.....	۲۲

۲۵	فصل سوم: جغرافیای انسانی هرات در دوره ی تیموریان.....
۲۶	۳-۱: دین و مذهب.....
۲۷	۳-۲: تصوف در هرات.....
۳۴	۳-۳: خطاطان معروف هرات در دوره ی تیموریان.....
۳۶	۳-۴: خوشنویسی.....
۳۸	۳-۵: نقاشان هرات.....
۳۹	۳-۶: شعر در دربار هرات.....
۴۴	۳-۷: مدرسه و دارلعلم هرات.....
۴۵	۳-۸: دانشمندان و بزرگان هرات.....
۴۸	فصل چهارم: جغرافیای سیاسی هرات در عهد تیموریان.....
۴۹	۴-۱: هرات در عهد تیمور.....
۵۴	۴-۲: شاهرخ و انتقال مرکز حکومت به هرات.....
۵۸	۴-۳: هرات از مرگ شاهرخ تا حکومت ابوسعید.....
۶۲	۴-۴: هرات در دوره ی سلطنت ابوسعید.....
۶۵	۴-۵: حکومت سلطان حسین بایقرا در هرات.....
۶۸	نتیجه.....

٧٠ ..... منابع

فصل اول

کلیات

۱-۲: بیان مسأله و سؤال‌های اصلی تحقیق

با توجه به اهمیت جغرافیای تاریخی نواحی شرقی ایران بویژه شهر هرات این پایان نامه جهت روشن شدن جغرافیای تاریخی این شهر در عهد تیموری تنظیم شده است. البته به هیچ عنوان نمی‌تواند کامل باشد زیرا که منابع تاریخی اطلاعات زیادی آن هم به طور منظم از این دوره و از این شهر ارائه نمی‌دهند. بدیهی است که در منابع تاریخی، روایات منظم و مرتبی از جغرافیای تاریخی این شهر نیامده است و این مسئله باعث پرسش‌هایی در نقل تاریخی این موضوع شده است. به هر حال این پژوهش ناگزیر از اتکا به منابع تاریخ نگاری بوده است. آنچه در این پایان نامه ارائه شده است حاصل مطالعاتی در خصوص جغرافیای تاریخی شهر هرات در عهد تیموریان است. خراسان از روزگاران قدیم به دلیل موقعیت جغرافیایی‌اش یکی از مناطق مهم ایران به حساب می‌آمد، چون منطقه ای مرزی و بسیار گسترده بوده است. این ولایت همواره جزء قلمرو هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان ذکر می‌شده و در دوره های مختلف اسلامی رو به پیشرفت نهاده و بارها مورد هجوم فرمانروایان مختلف قرار گرفته بود. در اوایل دوره اسلامی برخی از شهرهای خراسان از شهرت خاصی برخوردار بودند به طوری که سیاحان بسیاری از این شهرها دیدن کرده و گزارش‌های متفاوتی از کثرت بناها، مزارع، آب و هوا، محصولات و فرآورده های کشاورزی، اقتصادی و وضعیت آبادانی، فرهنگی و مذهبی آن جا ارائه داده‌اند. یکی از این شهرها هرات بود که جزء شهرهای با اهمیت خراسان محسوب می‌شد. این شهر چندین بار مورد تهاجمات سنگین قرار گرفت. در فاصله انقراض حکومت ایلخانان تا زمان انتقال مقر حکومت از سمرقند به هرات این شهر چند بار مورد تهاجم قرار گرفت. مردم هرات هنوز خاطره تلخ حمله قوم مغول را در ذهن داشتند که با یورش دیگر از سوی تیمور مواجه شدند. حمله‌ی تیمور به هرات با ویرانی شهر همراه بود اما در دوره‌ی جانشینانش در هرات نه تنها ویرانی‌های او را ترمیم کردند بلکه بر عظمت و بزرگی آن افزودند به طوری که هرات جزء آبادترین شهرهای قلمروی سلاطین تیموری و خراسان شد. شهر زیبا و پرآوازه‌ی هرات از روزگار باستان مهد پرورش علم و ادب و سایر شاخه های اجتماعی و انسانی بود. این شهر باستانی که آریا هم نامیده می‌شد و از نواحی اصلی خراسان بعد از اسلام هم به شمار می‌رفت، از گذشته های دور دارای اهمیت و

اعتبار بود. این شهر در طول تاریخ خوشی‌ها و ناخوشی‌های زیادی را تجربه کرده است به طوری که زمانی دارای چنان اهمیت و اعتباری بوده که به عنوان نگین شهرها از آن یاد می‌کردند و زمانی با حمله بیگانگان به چنان فلاکتی دچار می‌شد که تا سال‌ها نمی‌توانست کمر راست کند. اما چیزی که این شهر را برای قرن‌های متمادی به محلی برای حکمرانی سلاطین تبدیل می‌کرد موقعیت خاص و سوق الجیشی آن بود که همین موقعیت خاص دستاویز و بهانه‌ای بود تا دیگران را برای تسلط و دستیابی به این شهر وسوسه کند. هرات به علت آنکه در گذرگاه جاده‌ی ابریشم قرار داشت نقش بزرگی در بازرگانی میان شبه قاره هند، شرق مدیترانه، آسیای مرکزی و اروپا بازی می‌کرد. هرات از لحاظ موقعیت جغرافیایی در طول تاریخ بستر مناسب تلاقی مدنیت‌های شرق و غرب نیز به شمار می‌رفت. از این‌رو هرات یکی از گهواره‌های تمدنی تاریخ پر بار خراسان شناخته می‌شد. هرات از عهد باستان یکی از ایالات مهم و با اهمیت برای سلاطین ایران محسوب می‌شد به طوری که بعد از تسلط اسکندر بر ایران این شهر نیز توسط وی تصرف می‌شود. اهمیت و اعتبار این شهر در طول تاریخ ادامه پیدا می‌کند و این شهر همیشه برای جهانگشایان از اهمیت برخوردار بوده است. موقعیت طبیعی این شهر و جایگاهی که داشت باعث شده بود تا از لحاظ آب و هوایی این شهر در زمره‌ی شهرهای خوش آب و هوا قرار گیرد به طوری که در منابع از خوش آب و هوایی آن مطالب فراوان نوشتند. در عهد سلاطین تیموری از میان امیرزادگان تیموری که در هرات حکومت کردند سه تن از آنان نقش مهمی را بر عهده داشتند. شاهرخ بن تیمور، ابوسعید بن میران شاه بن تیمور و حسین بایقرا بن عمر شیخ بن تیمور. دوره‌های حکومت این سه تن نسبت به امیرزادگان دیگر طولانی‌تر بود و سعی کردند که آسایش و آرامش مردم را تأمین کنند و می‌کوشیدند تا ضررهای گذشته را جبران کنند و هرات را تا حدودی رو به آبادانی و آسایش ببرند. اقدامات این سلاطین در هرات باعث رونق زندگی اجتماعی و پیشرفت‌های چشمگیر فرهنگی شد و شهر هرات به عنوان رنسانس شرق مطرح گردید. [رابطه‌ی خوب و محکم](#) دربار هرات و خاندان «مینگ» چین سبب شد که هنرهای چینی در مکتب هنری هرات اثر گذار شود. در عصر شاهرخ هنر نقاشی، مرحله اقتباس و فراگرفتن فنون بیگانه را پیمود و به دوره‌ی رشد رسید. در منابع تیموری از نقاشان برجسته‌ای مانند شاه مظفر، سیدی احمد نقاش، خواجه علی مصور و مولانا میر خلیل نام برده شده است. اما بزرگ‌ترین نقاشی این عصر و تمام ادوار اسلامی کمال‌الدین

بهزاد بود. او در سال ۸۵۴ هجری در هرات به دنیا آمد و تحت تعلیم استاد میرک به نقاشی زیر دست تبدیل شد و به قول مؤلف گلستان هنر «تا صورت نقش بسته هم چو او مصوری کس در این روزگار ندیده.» بهزاد و شاگردش قاسم علی نیز تحت حمایت امیر علی شیر نوایی، وزیر سلطان حسین بایسنقر بود. هرات در قرن نهم هجری همچون ستاره ای در جهان اسلام مطرح و آوازه‌ی هنر و فرهنگ و تمدن برجسته‌ی آن همواره در سراسر قلمروی اسلامی طنین افکنده بود تا اینکه با حمله ازبک‌ها در سال ۹۱۳ هجری، محفل درخشانی که تیموریان در هرات شکل داده بودند رو به افول نهاد و بسیاری از هنرمندان را وادار به ترک این شهر کرد.

بنابراین با توجه به این مسائل این رساله در صدد پاسخ گویی به این پرسش‌ها می‌باشد :

۱- آیا موقعیت سوق الجیشی و طبیعی هرات عواملی بودند که باعث شد تا هرات به عنوان پایتخت سلاطین تیموری برگزیده شود؟

۲- آیا جانشینان تیمور برای جبران خرابی‌های ناشی از حمله‌ی تیمور به هرات با اقدامات خود در صدد جبران خرابی‌ها برآمدند؟

فرضیات اصلی تحقیق عبارتند از:

۱- هرات در عهد جانشینان تیمور در زمینه‌های مختلف علمی، فرهنگی و اجتماعی به درجه‌ای از اعتبار و پیشرفت رسیده بود

۲- جانشینان تیمور در صد سال حکومت شاهرخ، سلطان ابوسعید و حسین بایقرا هرات را در آسایش و رفاه اداره کردند

۳-۱: سازماندهی تحقیق:

در چیدمان و تدوین پایان نامه، نخست در فصل اول کلیات تحقیق بررسی شده است. در فصل دوم جغرافیای طبیعی هرات ترسیم شده است شامل: گذری بر شهر هرات در دوره باستان، حدود جغرافیایی و وجه تسمیه خراسان، ربع‌های خراسان بزرگ در عهد تیموریان (بلوک‌ها هرات، ولایاتی که از توابع هرات اند)، موقعیت طبیعی هرات (رودهای هرات، اوصاف هرات)، هرات در منابع جغرافیایی و تاریخی، هرات در قرون نخستین اسلامی، بناها و آثار به جا مانده هرات دوره تیموری، راه‌ها. فصل سوم جغرافیای انسانی هرات در عهد تیموری شامل: دین و مذهب، تصوف در هرات، خطاطان معروف هرات در دوره تیموری، خوشنویسان هرات، نقاشان هرات، شعر در دربار هرات، مدرسه و دارالعلم هرات. فصل چهارم با عنوان جغرافیای سیاسی هرات در عهد تیموری مورد بررسی قرار گرفته است شامل: هرات در عهد تیمور، شاهرخ و انتقال مرکز حکومت به هرات، هرات از مرگ شاهرخ تا حکومت ابوسعید، هرات در دوره سلطنت ابوسعید، حکومت سلطان حسین بایقرا در هرات

۴-۱: هدف سابقه و ضرورت انجام تحقیق:

هدف از این تحقیق بررسی جغرافیای تاریخی هرات در دوره تیموریان می‌باشد. در خصوص جغرافیای تاریخی هرات در این عصر تحقیق مستقلی صورت نگرفته است. عمده مطالب تاریخی در بیشتر منابع تاریخی وجود دارد اما پژوهشی که به صورت منسجم به جغرافیای تاریخی هرات در عهد تیموریان پرداخته باشد اثری وجود ندارد. بنابراین احساس شد که در مورد این موضوع تحقیقی صورت گیرد

۵-۱: روش انجام تحقیق و گردآوری اطلاعات:

پس از انجام مطالعات کتابخانه‌ای و شناسایی منابع مورد نیاز تحقیق، به جمع‌بندی کلی مطالب حاصل از منابع می‌پردازیم. علاوه بر این مراجعه به کتابخانه‌های محلی و استفاده از تحقیق میدانی منطقه‌ی مورد تحقیق استفاده از منابع موجود در کتابخانه‌های محلی، دانشگاه‌ها و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مقالات و پژوهش‌های انجام شده در مورد موضوع مورد پژوهش.

۱-۶: معرفی برخی از منابع تحقیق:

مطلع السعدین و مجمع بحرین: این اثر توسط کمال‌الدین عبدالرزاق سمرقندی یکی از مورخان قرن نهم ه.ق به صورت سال به سال (حوادث سال‌های ۷۰۴ تا ۸۷۳ ه.ق) جمع‌آوری شده است. کتاب در دو جلد می‌باشد که جلد اول آن بیشتر اقتباسی از آثار نویسندگانی چون حافظ ابرو، معین‌الدین نطنزی و شرف‌الدین علی یزدی می‌باشد. جلد دوم شامل حوادث دوران شاهرخ میرزا و فرزندانش همراه با مشاهدات عینی نویسنده بوده که ارزش کتاب را بیشتر می‌کند زیرا او در اردوی شاهرخ منصب پیش‌نمازی و قضاوت را بر عهده داشته است.

روضه الصفا فی سیره الانبیاء و الملوک و الخلفاء تألیف میرخواند تاریخی عمومی است که در دوره ی تیموریان معاصر با شاهرخ و امیرعلیشیرنوائی و سلطان حسین بایقرا نگاشته شده است.

روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات اثر معین‌الدین زمچی اسفزاری معاصر سلطان حسین بایقرا است. اکثر مطالب آن تا وقایع ۷۲۱ ه.ق رونویسی از سیفی هروی است. نکته ای ه ک خود مولف نیز به آن اشاره کرده است. اسفزاری تاریخ خود را در فاصله زمانی ۸۹۴ تا ۸۹۹ ه.ق تألیف کرده است. کتاب روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات در زمینه‌ی جغرافیای تاریخی ادبی و سیاسی خراسان به طور عام و هرات و مضافات و توابع آن به طور اخص دارای اطلاعات مفیدی است. اسفزاری اثرش را به بیست و شش روضه تقسیم کرده و هر روضه را به چمن‌رهایی بخش کرده است.

عجایب المقدور: این کتاب اثر ابن عربشاه می‌باشد که در حین حمله تیمور به سمرقند در سال ۸۰۳ ه.ق اسیر و به همراه امیر تیمور به سمرقند می‌رود. در کتاب وی از جنگ‌ها و اخلاق‌ها و صفات تیمور و شمه‌ای از احوال و فرزندان وی تا سال ۸۴۰ ه.ق سخن به میان آمده است.

تذکره الشعرا: اثر دولت‌شاه بن بختیشاه سمرقندی که در آن به ترجمه احوال و شعر شاعران فارسی‌گوی سده نهم ه.ق و نیز به بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی آن قرن پرداخته است و این مطالب بر ارزش کتاب می‌افزاید. وی کتابش را به هفت طبقه تقسیم نموده که طبقه اول از وردکی آغاز شده و به شاعران زمان خود نویسنده ختم می‌شود. پدر سمرقندی و خودش از ملازمان تیموریان بودند بنابراین مطالب تذکره الشعرا قابل استناد است.

فصل دوم

جغرافیای طبیعی هرات در دوره‌ی تیموریان

۱-۲: گذری بر شهر هرات در دوره‌ی باستان:

یکی از شهرهای بزرگ، پرجمعیت، آبادان، خوش آب و هوا و نامدار سرزمین پهناور خراسان هرات بوده است. هرات یکی از شهرهای باستانی ایران و نجه است که در نامه مینوی اوستا نامبرده و ستوده شده، در فقره‌ی ۱۱ از بخش «وندیداد» کتاب اوستا چنین توصیف شده است: (من که اهورا مزدا هستم در بهترین جاها و شهرهایی که آفریدم اوروای «هرات» پر از سبزه است) و در مزگرد نهم از بخش وندیداد نیز در وصف هرات چنین آمده است: (من که اهورامزدا هستم در بهترین مکان‌ها و شهرهایی که آفریدم ششم هرات دارای بسیار رودخانه‌ها است (اوستا، ۱۹۱۵: ۱۱-۱۰). ذکر نام هرات در اوستا خود دلیل قاطعی است بر اینکه این شهر قرنهای متمادی پیش از قیام دولت ساسانی موجود و معمور و بهمین نام نیز موسوم بوده است، ممکن است اردشیر پاپکان - که ویرانیها و پریشانیهای چند صد ساله ایران را دوباره آبادان و تعمیر نمود- این شهر را تعمیر و تجدید بنا نموده است (اسفزاری، ۱۳۳۹: ۱).

در مورد تأسیس شهر هرات روایت‌های گوناگونی ذکر شده است که در اینجا به چند تا از روایات معتبر تر اشاره می‌کنیم:

روایت اول اینکه شهر هرات در عهد طهمورث بن هوشنگ ساخته شده است (همان، ۶۱). روایت دوم تأسیس هرات را به لهراسب چهارمین پادشاه کیانی نسبت می‌دهد که پس از او پسرش، گشتاسب و نیز بهمن ششمین پادشاه کیانی در آن عمارت‌هایی بوجود آوردند ولی اسکندر مقدونی ویرانش ساخت.

لهراسب نهاد هری را بنیاد گشتاسب درو بنای دیگر بنهاد

بهمن پس از آن عمارتی از نو کرد اسکندر رومیش همه داد به باد (همان: ۷۵).

روایت سوم حاکی است که موضع شهر هرات ناحیه‌ای بود نآباد، مرطوب و محل ریزش آبهای اطراف و اکناف و به جز قصبه‌ی اوبه در این نواحی دیگر آبادی و عمارتی نبود و بر اثر اختلافاتی که بین قبایل هراتی در اوبه رخ داد گروهی از آنان که مغلوب شده بودند در ناحیه‌ی خیابان هرات اقامت گزیده و در دادو ستد با کاروانیانی که از این محل عبور می‌نمودند روزگار می‌گذرانیدند و چون نفوس شان زیاد گشت، از شمیران دفتر بهمن بن اسفندیار که در بلخ اقامت داشت اجازه‌ی ساختن آبادی را کسب نموده و حصار شمیران را در کنار هرات ساختند و لذا شهر هرات توسط دارا بن دارا

نهمین پادشاه سلسله ی کیانی بنیاد گذاشته شد و سپس توسط اسکندر کار ایجاد آن به اتمام رسید و اشک برج های آنرا بیشتر ساخت(اسفزاری، ۱۳۳۹: ۶۸).

روایت چهارم آن است که بعد از طوفان نوح علیه السلام اول بقعه که در خراسان ساختند قلعه شمیران است. و هرات نام دختر ضحاک است و شهر هرات او بنا کرده است(همان، ۶۹). روایت دیگر این است که شهر هرات را ذوالقرنین که نامش هم در قرآن آمده است ساخته است(همان: ۷۰).

ربیعی پوشنگی پسر خطیب پوشنگ هرات- که از شعراء نامدار دربار هرات بوده- در حماسه تاریخی خود موسوم به «کرت نامه» که آنرا در تاریخ خاندان پادشاهان کرت و اوضاع و اوصاف شهر هرات به نظم آورده- بنیاد خطه پوشنگ را از کارهای هوشنگ- که از شاهنشاهان پیشدادیان است- گفته، و این مطلب را از موبد دانشور هرات که از تواریخ و کتب باستانی آگاهی داشته نقل کرده چنین سروده است:

شنیدم ز دانش پژوهی براز	که بد بخرد و موبد و کارساز
که هوشنگ پوشنگ را ساخته است	چه خرم بهشتش بر آراسته است
همه باغ و راغش پر از بوی و رنگ	به آرایش او را ز فردوس ننگ
بهر گوشه کاخی و کاشانه	بهشت برین پیشش افسانه
درو دشت او سبز و آب روان	بهر سوی سرو و گل و ارغوان
چپ و راستش باغ و بستان و کشت	بصد پایه بهتر ز خرم بهشت(همان، ۲).

در عهد حکمرانی منوچهر، حاکم محلی آنان که "خرنوش" نام داشت زیر فشار خواست اتباعش که از کثرت جمعیت و کمبود جا و مکان به ستوه آمده بودند اجازه ی احداث شهر و قلعه ی جدیدی به نام قهندز را به دست آوردند و این دومین حصار پس از شمیران بود. اما مدت زمان زیادی نگذشته بود که باز مشکل ازدیاد نفوس پیش آمد و قهندز نیز برای آنان تنگ شد و لذا از حاکم و پادشاه خویش که در این زمان "ارغاغوش" نام داشت تقاضا نمودند تا از پادشاه مملکت که در این زمان بهمن بن اسفندیار بود بخواهد که اجازه ی تأسیس شهر جدید را بدهد و او نیز که در عدل و داد شهره ی آفاق بود موافقت کرد که رعیت با هزینه ی خود آن شهر را بسازند. بنابراین مردمان قهندز، مهندسان و معماران را

گرد آورده و جمعاً شانزده هزار مرد برای هشت سال کار کردند تا عمارت را بالا آوردند و سپس چهار سال صبر کردند تا جاهایی که نشست می کند فرو رود و دوباره هشت سال عمارات بالای دیوار را تعمیر نمودند و بدین ترتیب شهر هرات بوجود آمد و در چهار طرف آن برج هایی ایجاد کردند که با علامت صلیب مشخص می شد چرا که پادشاه انان مسیحی بود و در اطراف آن خاکریزی عظیم ساختند و خندقی عمیق حفر کردند (اسفزاری، ۱۳۳۹: ۵-۶۲).

بر اساس مطالب مندرج در منابع مختلف می توان این گونه نتیجه گرفت که هرات در دوره های مختلف تاریخی از روزگار باستان تا کنون به عنوان ناحیه و مکانی معتبر مطرح بوده است که این اهمیت و اعتبار را می توان در حکومت های مختلف در آن دید. شهر باستانی هرات در روند تاریخ به واسطه ی موقعیت حساس و پراهمیتش از اعتبار خاصی برخوردار بود، زیرا این شهر در محل تلاقی شاهراه های بزرگ تجاری و نظامی شرق و غرب و حتی شمال و جنوب واقع بود و کاروانهای تجاری از آن عبور می کرد. کشورگشایانی چون اسکندر، چنگیز و تیمور به خاطر موقعیت خاص این شهر بر آن دست انداختند.

در مورد وجه تسمیه ی هرات دیدگاه ها و نظرات مختلفی وجود دارد که اهمیت و قدرت این شهر را می رساند. بطلمیوس از این سرزمین با عنوان "aria metropolis" نام می برد و ایزودور خاراکیسی، علاوه بر این شهر از شهری به نام «اراتاکوان» نیز نام می برد. اغلب مورخین اخیر بر این عقیده اند که «اراتاکوان» پایتخت بومی این سرزمین بوده است؛ از جمله بارتولد معتقد است: محل آرتاکوان، در ارگ کنونی هرات واقع بوده و بعدها توسط دودمان آل کرت در قرن ۱۳ و ۱۴ میلادی به اسم قلعه ی اختیارالدین معروف گردیده است. (بارتولد، ۱۳۵۸: ۸۶). ذکر نام هرات در اوستا خود دلیل قاطعی است بر اینکه این شهر قرن های متمادی پیش از قیام دولت ساسانی موجود و معمور و به همین نام نیز موسوم بوده است. ممکن است اردشیر بابکان که ویرانی ها و پریشانی های چند صد ساله ی ایران را دوباره آباد و تعمیر نمود، این شهر را دوباره تعمیر و تجدید بنا کرده باشد. (اسفزاری، ۱۳۳۹: ۱).

رومن گیرشمن معتقد است؛ شهر هرات، محل سکونت اقوام آریایی بوده و به این نام مشهور گردیده است. وی می گوید «چون اقوام آریایی در طی مهاجرت خود به فلات ایران وارد شدند، هر گروه و دسته در بخش هایی از این سرزمین جای